SHARQ XALQLARI MUMTOZ MUSIQASINING RUHIY-MA'NAVIY QADRIYATLARI VA UNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI

Muallif: Raxmatova Dilora Zayniddinovna

Samarqand viloyati Pastdarg'om tumani 82-sonli umumta'lim maktabining Musiqa fani o'qituvchisi

Annotatsiya: **Ushbu maqolada Sharq xalqlari mumtoz musiqasining noyob estetik, falsafiy va ma'naviy qadriyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda ushbu musiqiy merosning tarixiy ildizlari, asosiy xususiyatlari (maqom, dastgoh, raga tizimlari, cholg'ular, ijro an'analari) o'rganilgan hamda uning yoshlar tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati pedagogik jihatdan baholangan. Maqolada maktab musiqa darslarida sharq mumtoz musiqasini chuqurroq o'qitish, o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, nafosat tuyg'ularini rivojlantirish va ma'naviy kamolotga erishish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.**

Kalit so'zlar: *sharq mumtoz musiqasi, maqom, dastgoh, raga, musiqa madaniyati, milliy qadriyatlar, yoshlar tarbiyasi, musiqa ta'limi, estetik tarbiya.*

Kirish

Sharq xalqlari mumtoz musiqasi – bu nafaqat tovushlar uyg'unligi, balki asrlar davomida shakllangan boy falsafiy qarashlar, ma'naviy qadriyatlar va badiiy an'analarning in'ikosidir. O'rta Osiyo, Yaqin Sharq, Hindiston, Xitoy va Uzoq Sharqning boshqa mamlakatlari musiqiy merosi chuqur mazmuni, nafisligi va ta'sirchanligi bilan ajralib turadi. Bu musiqa inson ruhini tarbiyalash, ichki dunyosini boyitish va axloqiy fazilatlarni shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega (Al-Forobiy, X asr).

Globallashuv va madaniy integratsiya sharoitida yosh avlodning milliy o'zligini anglashini mustahkamlash, ularda estetik did va ma'naviy immunitetni

shakllantirish muhim vazifalardan biridir. Sharq mumtoz musiqasini o‘rganish va targ‘ib qilish ana shu vazifalarni hal etishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Aksariyat hollarda, yoshlar orasida zamonaviy ommaviy musiqaga bo‘lgan qiziqish yuqori bo‘lib, mumtoz san’at asarlariga e’tibor sustlashayotgani kuzatiladi. Bu holat esa yoshlarning madaniy saviyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – Sharq xalqlari mumtoz musiqasining asosiy xususiyatlarini, uning ma’naviy-falsafiy asoslarini o‘rganish hamda bu bebaho merosning bugungi kunda yoshlar tarbiyasidagi o‘rni va pedagogik salohiyatini ochib berishdan iborat.

Tadqiqot metodlari

Sharq xalqlari mumtoz musiqasi mavzusidagi ushbu tadqiqot kompleks yondashuvga asoslangan bo‘lib, quyidagi metodlardan foydalanildi:

2.1. Nazariy-tahliliy metod:

* **Musiqashunoslik tahlili:** Sharq musiqasining asosiy nazariy asoslari, jumladan, maqom, dastgoh, raga tizimlari, pardalar, usullar (ritmik o‘lchovlar), shakllar va janrlar (masalan, Shashmaqom, Dastgah, G‘azal, Kyo, Nagauta) chuqur o‘rganildi.

* **Tarixiy-qiyosiy tahlil:** Qadimiy Sharq sivilizatsiyalarining musiqiy an’analari, ularning rivojlanish bosqichlari, madaniyatlararo o‘zaro ta’sirlar va mintaqaviy xususiyatlar qiyosiy ravishda o‘rganildi. Al-Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Abdurahmon Jomiy, Dervish Ali Changiy kabi buyuk musiqashunos olimlarning asarlari tahlil qilindi. * **Falsafiy-estetik tahlil:** Mumtoz musiqaning falsafiy asoslari, inson ruhiy holatiga ta’siri, etika va estetikaga bog‘liqligi, undagi hikmat va ma’no teranliklari ochib berildi.

2.2. Pedagogik yondashuv:

* **Kuzatish metodi:** Maktab musiqa darslarida o‘quvchilarning Sharq mumtoz musiqasiga bo‘lgan munosabati, uni idrok etish darajasi va qiziqishi kuzatildi. * **Suhbatlar:** Musiqa o‘qituvchilari va san’atkorlar bilan Sharq mumtoz musiqasini yoshlarga yetkazish metodikalari, uni o‘qitishdagi qiyinchiliklar va yutuqlar borasida suhbatlar o‘tkazildi.

* **Amaliy tajriba tahlili:** Musiqa darslarida Sharq mumtoz musiqasi elementlarini (kuy, qo‘shiq, cholg‘u taronalari) qo‘llash orqali o‘quvchilarning estetik didini shakllantirish bo‘yicha shaxsiy pedagogik tajriba tahlil qilindi.

Manbalar: Tadqiqotda ilmiy-musiqashunoslik adabiyotlari, falsafiy risolalar, musiqiy ensiklopediyalar, elektron resurslar, shuningdek, Sharq mumtoz musiqasining yozma va og‘zaki an’analariga oid materiallar manba sifatida foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

O‘tkazilgan tahlillar va tadqiqotlar Sharq xalqlari mumtoz musiqasining quyidagi o‘ziga xos xususiyatlari va yoshlar tarbiyasidagi ahamiyatini ochib berdi:

- **Modal tizimning murakkabligi va ma’no teranligi:** Sharq musiqasining asosi bo‘lgan maqom (O‘rta Osiyo), dastgoh (Eron), raga (Hindiston) tizimlari oddiy gamma emas, balki ma’lum bir kayfiyat, hissiyot, falsafiy g‘oyani ifodalovchi murakkab melodik qurilmalar majmuasidir. Har bir maqom, dastgoh yoki raga o‘ziga xos tovush qatori, melodik harakat qoidasi va unga mos keladigan ruhiy holatga ega. Bu musiqani tinglash o‘quvchilarda chuqur tafakkur, hissiy intellekt va abstrakt fikrlashni rivojlantiradi.
- **Improvizatsiyaning markaziy o‘rni:** Sharq mumtoz musiqasining muhim elementi – bu ijro paytidagi improvizatsiya (badiha) san’atidir. Ijrochi mavjud qoidalar va asosiy melodik namuna doirasida o‘z ijodiy salohiyatini namoyon etadi. Bu xususiyat o‘quvchilarda ijodkorlik, moslashuvchanlik, tezkor

fikrlash va noan’anaviy yechim topish qobiliyatini rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

- **Vokal va cholg‘u uyg‘unligi:** Sharq mumtoz musiqasida vokal ijro, ayniqsa, g‘azallar va dostonlarning kuyga solinishi muhim o‘rin tutadi. Kuy orqali She’rning ma’no-mazmuni chuqurroq ochiladi. Cholg‘ular (dutor, tanbur, chang, rubob, ud, sitar, tabla, shamisen, koto va boshqalar) ham shunchaki hamrohlik vositasi emas, balki o‘ziga xos ovozga va ifoda imkoniyatlariga ega bo‘lib, inson ovozi bilan uyg‘unlashadi. Bu o‘quvchilarda badiiy matnni tinglash, tahlil qilish va asarning umumiy g‘oyasini tushunish ko‘nikmasini shakllantiradi.
- **Ma’naviy va tarbiyaviy ahamiyati:** Sharq mumtoz musiqasi insonni ezgulikka chorlaydi, adolat, muhabbat, sadoqat, saxovat kabi insoniy fazilatlarni ulug‘laydi. Uning ohanglarida chuqur falsafiy ma’no, hayot va o‘lim, borliq va yo‘qlik, inson va koinot haqidagi mushohadalar mujassam. Bu musiqa yoshlarda sabr-toqat, mehnatsevarlik, o‘z-o‘zini anglash va ma’naviy poklik tuyg‘ularini rivojlantiradi.
- **Madaniy o‘zlikni mustahkamlash:** Sharq mumtoz musiqasi har bir xalqning milliy o‘zligini, tarixini va madaniy merosini aks ettiruvchi ko‘zgudir. Uni o‘rganish o‘quvchilarda milliy g‘urur, Vataniga muhabbat va ajdodlar merosiga hurmat tuyg‘ularini uyg‘otadi.

Muhokama va tahlil

Tadqiqot natijalari Sharq xalqlari mumtoz musiqasining nafaqat o‘ziga xos musiqiy hodisa, balki yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va estetik tarbiyalashda muhim vosita ekanligini ko‘rsatdi. Aniqlangan xususiyatlar – modal tizim, improvizatsiya, vokal va cholg‘u uyg‘unligi, ma’naviy mazmun – bu musiqaning pedagogik salohiyatini belgilaydi.

Muhokama natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. **G‘arb va Sharq musiqiy paradigmalari o‘rtasidagi farq:** G‘arb klassik musiqasi asosan garmoniya va polifoniya orqali ifoda etilsa, Sharq mumtoz musiqasi melodiya va ritmning murakkab, nozik tizimiga tayanadi. Bu farq yoshlarga musiqiy dunyoda xilma-xillik borligini anglashga va turli madaniyatlarga nisbatan hurmatni shakllantirishga yordam beradi.

2. **Bilim uzatish an’analari:** Sharq mumtoz musiqasining og‘zaki an’analar orqali ustozdan shogirdga uzatilishi, musiqiy ta’lim tizimining o‘ziga xos xususiyatidir. Bu an’ana yoshlarda sabr, intizom, ustoz-murabbiylarga hurmat va doimiy izlanish tuyg‘ularini rivojlantiradi.

3. **Hozirgi kundagi dolzarbligi:** Bugungi kunda Sharq mumtoz musiqasini saqlash va rivojlantirish, uni yoshlar ongiga singdirish madaniy merosni asrab-avaylash, milliy o‘zlikni mustahkamlash va jahon madaniyatiga munosib hissa qo‘shishda muhimdir. Mumtoz musiqa zamonaviy san’atga ham ta’sir ko‘rsatib, yangi yo‘nalishlarning paydo bo‘lishiga turtki bo‘lmoqda.

4. **Pedagogik ahamiyati:** Maktab musiqa darslarida Sharq mumtoz musiqasini o‘rgatish nafaqat musiqiy bilim beradi, balki o‘quvchilarda estetik did, badiiy tafakkur, hissiyotlarni tushunish va ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Ular bu musiqa orqali o‘z xalqi tarixi, qadriyatlari bilan bog‘lanib, ma’naviy kamolotga erishadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Sharq xalqlari mumtoz musiqasi insoniyat sivilizatsiyasining bebaho boyligi bo‘lib, uning nafosati, falsafiy teranligi va ma’naviy qudrati asrlar davomida o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Ushbu tadqiqot mazkur musiqiy merosning yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va estetik jihatdan tarbiyalashdagi beqiyos o‘rnini ilmiy-pedagogik jihatdan asosladi.

Maktab musiqa o‘qituvchisi sifatida Sharq mumtoz musiqasini dars jarayoniga chuqur integratsiya qilish, interaktiv metodlardan foydalanish,

yoshlarning bu san’atga qiziqishini uyg‘otish va ularda tinglash madaniyatini shakllantirish orqali kelajak avlodning barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishiga hissa qo‘shishimiz mumkin. Bu musiqa orqali o‘quvchilar nafaqat musiqa, balki hayotning go‘zalligini, chuqur ma’nosini anglaydilar va o‘zlarida yuksak insoniy fazilatlarni kamol toptirishga intiladilar.

Tavsiyalar:

1. Maktablarning musiqa o‘quv dasturlariga Sharq mumtoz musiqasini o‘rganishga oid soatlar va modullarni kengaytirilgan holda kiritish.

2. O‘qituvchilar uchun Sharq mumtoz musiqasining nazariyasi, tarixi va uni o‘qitish metodikasi bo‘yicha malaka oshirish kurslari va seminarlar tashkil etish.

3. O‘quvchilar o‘rtasida Sharq mumtoz musiqasi ijrochilari bilan uchrashuvlar, ma’rifiy tadbirlar, musiqa kechalari va tanlovlar o‘tkazish.

4. Zamonaviy texnologiyalardan (audiokitoblar, multimediya, interaktiv ilovalar) foydalangan holda Sharq mumtoz musiqasini yoshlarga qiziqarli shaklda yetkazish.

5. Ota-onalar bilan hamkorlikda oilaviy tinglash madaniyatini rivojlantirish va Sharq mumtoz musiqasining oilaviy qadriyatlar tizimidagi o‘rnini targ‘ib qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Forobiy, Abu Nasr. (X asr). *Kitob al-Musiqa al-Kabir* (Musiqaning buyuk kitobi).
2. Ibn Sino, Abu Ali. (XI asr). *Kitob ash-Shifo* (Tibbiyot qonunlari) asarining musiqa qismi.
3. Karimov, I. A. (2012). *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.* Toshkent: Ma’naviyat.
4. G‘oziev, E. G‘. (2002). *Yosh davrlar psixologiyasi.* Toshkent: O‘qituvchi.
5. Matyoqubov, O. (2004). *Maqom nazariyasi asoslari.* Toshkent: O‘qituvchi.
6. Akbarov, I. (1993). *Musiqa lug‘ati.* Toshkent: O‘qituvchi.